

РОЗДІЛ 11
ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-7/61>ПРАВИЛА І ПРИНЦИПИ: ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ ТА ЕКСПЕРТНЕ ЗНАЧЕННЯ
RULES AND PRINCIPLES: HISTORY, THEORY, AND EXPERTISE SIGNIFICANCEПавлюк А.Г., к.ю.н.,
асистент кафедри теорії права та прав людини

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті йдеться про те, як запропонований Робертом Алексі дискурсивний поділ правових норм на правила і принципи може бути розвинутий і використаний для побудови юридичної теорії експертної аргументації.

Мета статті – модифікація дискурсивного поділу правових норм на правила і принципи і демонстрація його експертного застосування. Для досягнення цієї мети дається відповідь на три питання: по-перше, як у Р. Алексі формується ідея поділу правових норм на правила і принципи, по-друге, як можна логічно реконструювати такий поділ, по-третє, як правила і принципи функціонують або можуть функціонувати в експертному стилі юридичної аргументації.

Так, ідея дискурсивного поділу правових норм розглядається у відповідних публікаціях Р. Алексі до 2000 року включно і після 2000 року. В першому випадку йдеться про виникнення і уточнення такого поділу, а в другому – про його захист від критики і певний подальший розвиток. При цьому основна увага нами приділяється формулі Р. Алексі «правила – це норми, які можуть бути або виконані, або не виконані, принципи – це норми, які можуть бути виконані в різному ступені».

Нами пропонується інший підхід для поділу норм на правила і принципи, а саме такий, що опирається не на запозичений Робертом Алексі у Р. Дворкіна поділ на вимір чинності і вимір ваги, а на розрізнення застосовності і незастосовності норми в рамках єдиного виміру чинності, тобто виміру чинності, який включає в себе і вимір ваги.

Насамкінець розглянуто, як поділ норм на правила і принципи та відповідний йому поділ форм застосування права на субсумцію (внутрішнє виправдання рішення) і зважування (зовнішнє виправдання рішення) можуть знайти вжиток в експертному стилі або – ширше – в теорії експертної аргументації, ядром якої є такий стиль. Демонструється, як правила використовуються в експертному стилі нині в Німеччині і можуть бути використані в Україні. Крім того, демонструється й те, як принципи повинні використовуватися в експертному стилі, оскільки це питання відкрите як в Німеччині, так і в Україні. Увага зосереджується при цьому на відношенні таких структурних елементів експертного стилю, як «дефініція» і «юстифікація».

У підсумку констатовано, що правила і принципи – це субсидіарні елементи нормотворчого базису експертного стилю. Ці елементи є вагомим внеском у побудову юридичної теорії експертної аргументації, надаючи їй дискурсивного забарвлення.

Ключові слова: філософія права, теорія експертної аргументації, юридична неометодологія, юридична аргументація, юридичний дискурс, експертний стиль, дефінітивні веління, веління оптимізації, логічна реконструкція, теорія норм.

The article under studies describes how Robert Alexy's discursive division of legal norms into rules and principles may be developed and applied for constructing a legal theory of expertise argumentation.

The purpose of the article is to modify the discursive division of legal norms into rules and principles, as well as to demonstrate its expertise application. In order to achieve this goal, it is essential to answer the following three questions: firstly, how does R. Alexy present the idea of dividing legal norms into rules and principles; secondly, in which way can this division be logically reconstructed; thirdly, how do or how can rules and principles function within the expertise style of legal argumentation.

The idea of the discursive division of legal norms into rules and principles has been regarded in R. Alexy's publications both up to and after the year 2000. The former focus on the emergence and specification of this division, whereas the latter center on its defense from criticism and certain further development. At the same time, particular attention is paid to R. Alexy's formula "rules are norms that can be either fulfilled or not fulfilled, principles are norms that can be fulfilled to varying degrees".

The article offers another approach to dividing legal norms into rules and principles. This approach relies not on the differentiation between the dimensions of validity and weight, as adopted by R. Alexy from R. Dworkin, but rather on the distinction between applicability and non-applicability of a norm within a unified dimension of validity, that is, the dimension of validity, which also comprises the dimension of weight.

Finally, the article considers how the division of legal norms into rules and principles, as well as the corresponding division of forms of legal application into subsumption (internal justification of a decision) and weighing (external justification of a decision), may be used within the expertise style – or more broadly – within the theory of expertise argumentation, the expertise style being its core. It also demonstrates how rules are currently applied within the expertise style in Germany and may be applied in Ukraine. In addition, it indicates how principles should be applied within the expertise style, since this issue remains open in both Germany and Ukraine. At the same time, the focus is on the relationship between such structural elements of the expertise style as "definition" and "justification".

In conclusion, the article claims that rules and principles are subsidiary elements of the normative-theoretic basis of the expertise style. These elements significantly contribute to the construction of a legal theory of expertise argumentation, endowing it with a discursive character.

Key words: philosophy of law, theory of expertise argumentation, legal neomethodology, legal argumentation, legal discourse, expertise style, definitive commands, optimization commands, logical reconstruction, theory of norms.

Поділ правових норм на правила і принципи – це одне із найважливіших і найцікавіших досягнень теорії юридичної аргументації (теорії юридичного дискурсу) Роберта Алексі. Його загальною теоретичною основою є розрізнення виміру чинності і виміру ваги, дефінітивних (остаточних) велінь і велінь оптимізації (попередніх велінь), ідеального і реального належного тощо, а прикладне значення полягає зокнайперше у побудові теорії

основних прав, тобто теорії прав людини, які отримали позитивну форму шляхом їхнього закріплення у конституції. Якщо виходити з того, що експертний стиль – це методика складання (студентами) письмового експертного висновку потенційно про застосування правил і/або принципів, то відповідний поділ норм може бути використаний для побудови юридичної теорії експертної аргументації. Все це дозволяє вважати *актуальною темою* про

відношення правил, принципів і експертного стилю, тобто питання про те, яке експертне значення мають правила і принципи як два типи правових норм в процесі їхнього застосування.

Питання залучення дискурсивного поділу на правила і принципи до експертного стилю по-різному вирішується в наші дні в Німеччині і в Україні. Експертний стиль в Німеччині, по-перше інституалізований, по-друге, він опирається на універсальну теорію правил, по-третє, він все ще не звертає належну увагу на дискурсивну теорію принципів, тобто теорію, запропоновану Р. Алексі майже 50-років тому. В Україні ситуація інша, оскільки експертний стиль не інституалізований, а тому тільки з застереженнями можна говорити про те, як на практиці в такому стилі можуть або повинні застосовуватися як правила, так і принципи. Отже, питання про те, як навчити українських студентів застосовувати правила *і/або* принципи є значною мірою відкритим. При відповіді на нього ми будемо опиратися на роботи передусім Р. Дворкіна, Р. Алексі, а також на ідеї К. Гюнтера, Д. Медікуса, П. Катко, К.-Ф. Штукенберга [1], Р. Фейса, К. І. Льюїса, С. Тулміна та інших іноземних авторів. Питання, про які йдеться в цій статті, піднімали в тому чи іншому аспекті такі вітчизняні дослідники, як: А. А. Козловський, С. І. Максимов [2], Н. А. Гураленко, В. В. Трутень, Р. А. Майданик [3], В. Г. Савчук та ін. Ця стаття продовжує аналіз нормотворчого базису експертного стилю, розпочатий нами з теорії основних норм [4].

Мета статті – модифікація дискурсивного поділу правових норм на правила і принципи і демонстрація його експертного застосування. Для досягнення цієї мети потрібно дати відповідь на три питання: по-перше, як у Р. Алексі формується ідея поділу правових норм на правила і принципи, по-друге, як можна логічно реконструювати такий поділ, по-третє, як правила і принципи функціонують або можуть функціонувати в експертному стилі юридичної аргументації.

1. Поділ правових норм на правила і принципи, або, як часто говорять, поділ на правові норми і принципи (далі узагальнено – «поділ на правила і принципи») можна здійснити на різних підставах, найвідомішою із яких є, мабуть, ступеневий або компаративний критерій загальності (генеральності): принципи – це більш, а правила – менш загальні норми. Зовсім іншу ідею поділу на правила і принципи Р. Алексі запозичує у Р. Дворкіна, який вважає, що між правилами і принципами існує логічна відмінність. Слово «логічна» вживається при цьому в широкому сенсі, в якому воно охоплює також загальні властивості структури норми. Перша частина тези Дворкіна про логічну відмінність говорить, що правила застосовні у все-або-нічого-спосіб (*all-or-nothing fashion*). Принципи, всупереч цьому, не повинні, навіть якщо у них можна розрізнити фактичний склад та правовий наслідок і виконані передумови фактичного складу, безальтернативно закріплювати рішення, а лише містять підстави, які говорять на користь того або іншого рішення, його рекомендують [5, с. 182–183]. Відповідні ідеї, на які посилається Алексі, викладені у Дворкіна у його статті «Модель правила» від 1967 року [6].

Однак Р. Алексі хоч і використовує підхід Р. Дворкіна, проте робить це з одним істотним застереженням: Дворкін визнає, а Алексі заперечує можливість досягнення одного єдино правильного рішення в процесі застосування правових норм. Точніше, Алексі вважає єдино правильне рішення тільки регулятивною ідеєю (докладніше див. [7]), тобто, якщо говорити образно в термінах Дворкіна: Алексі водить дружбу, на протигагу Дворкіну, не з всемогутнім Гераклом, якому єдино правильне рішення підкоряється, а з Гербертом, який тільки прагне наблизитися до такого рішення, висуваючи для своїх тверджень про норми претензію на правильність (докладніше див. [8, с. 180]). Оскільки аргументація Алексі через це нам здається пере-

конливішою, то ми зробили вибір на користь аналізу саме його підходу, який потрібно розглянути спочатку описово, а далі – в наступному пункті – і критично.

Поділ на правила і принципи у Р. Алексі перебуває в центрі уваги всієї його творчості, зокрема він є базисом оригінальної і авторитетної теорії принципів, теорії правової системи, поділу форм застосування права тощо, тобто є основою теорії юридичного дискурсу Р. Алексі. Перш ніж його розглянути докладніше в аспекті згаданого вище критерію для поділу Дворкіна, варто показати його історію, яка має місце впродовж останніх 5-ти десятиліть.

Публікації Р. Алексі розпочинаються в 1978 році, коли вийшла друком «Теорія юридичної аргументації». Теорія раціонального дискурсу як теорія юридичного обґрунтування» [9], яка являє собою публікацію захищеної за два роки до того, тобто в 1976 році, промоційної дисертації [10, с. 15–16]. До 2000 року появляються ще дві великі монографії. Йдеться про «Теорію основних прав», яка опублікована в 1985 році [11] як виклад габілітаційної дисертації, захищеної в 1984 році [11, с. 5], а також про книгу «Поняття і чинність права» від 1992 року [12]. Цей перелік монографій доповнюють дві невеликі праці: «Стрілки-охоронці Берлінського муру. До співвідношення права, моралі і караності» (1993) [13] і «Ухвала Федерального конституційного суду щодо умиртвінь на внутрішньонімецькому кордоні від 24 жовтня 1996 року» (1997) [14], в центрі уваги яких перебуває формула Радбруха. Всі інші публікації є статтями, що вийшли друком як окремо, так і в авторських збірниках, причому різними мовами, а тексти при цьому не завжди є перекладами. Всього таких статей більше ста (див. авторизовану бібліографію станом на 2021 рік [15]). У 2000 році вийшли друком німецькою мовою три статті «Право і правильність» [16], «До структури правових принципів» [17] «Норма основного права і основне право» [18], якими умовно закривається перший період творчості Р. Алексі і розпочинається новий, який триває і досі. Зважаючи, зокрема, на те, що після 2000 року нових монографій Алексі вже не публікує, а лише перевидає, використовуючи стереотипний друк, інколи доповнюючи наприкінці, то можна сказати, що у першому періоді йдеться передусім про виникнення і уточнення теорії юридичного дискурсу, а у другому – про її захист від критики і певний подальший розвиток. Те саме можна сказати і про поділ норм на правила та принципи, який є важливим елементом такої теорії. Покажемо це докладніше.

Стандартно поділ норм на правила і принципи викладається у «Теорії основних прав» Р. Алексі, тобто в 1985 році. Такий поділ є надійним інструментом для побудови відповідної теорії. У «Теорії юридичної аргументації» цей поділ тільки намічається, а докладно теорія принципів до згаданої дати викладається передусім у двох статтях «До поняття правового принципу» від 1979 р. (цит. за [5]) і «Логічний аналіз юридичних рішень» (1980) (перевидає в 1995 [19] та 2003 році). У першій статті, зокрема, докладно викладається, як вже згадано вище, ставлення Р. Алексі до теорії правил і принципів Р. Дворкіна [5, с. 177 і *passim*]. Саме ці статті стали основою для відповідної рубрики із «Теорії основних прав». Йдеться передусім про розділ I «Правила і принципи» 3 глави «Структура норм основного права» [11, с. 71–87], в якому аналізується формула про способи виконання правової норми.

Так, на думку Р. Алексі, вирішальним моментом для розрізнення правил і принципів є те, що *принципи* – це норми, які велять, щоб щось було реалізовано якомога вищою мірою відносно правових і фактичних можливостей. Принципи є згідно з цим *веліннями оптимізації*, які характеризуються тим, що вони можуть бути виконані в різному ступені і що велена міра їхнього виконання залежить не тільки від фактичних, але й від правових можливостей. Область правових можливостей визначається

зворотними принципами і правилами. Всупереч цьому, *правила* є нормами, які завжди тільки або можуть бути виконані, або не виконані. Якщо правило чинне, то тоді велено робити саме те, що воно вимагає, не більше і не менше. Отже, правила містять *утвердження* в просторі фактично і юридично можливого. Це означає, що розрізнення між правилами і принципами є якісним розрізненням, а не розрізненням за ступенем. Кожна норма є або правилом, або принципом [11, с. 75–77].

Відзначимо тут деяку термінологічну неточність, яка, однак, має просте пояснення. Так, Р. Алексі вважає розрізнення правил і принципів якісним, а не ступеневим, проте перед тим він говорить, що принципи можуть бути виконані в різному ступені і якомога вищою мірою. Це пояснюється тим, що ступеневим Алексі вважає тільки відповідний поділ за критерієм загальності. Однак якісний і ступеневий поділи не є логічно суперечними, а тому в певному аспекті поділ Алексі є і ступеневим. Оскільки саме він кидається в очі у наведеному вище викладі, – який далі буде повторюватися, з деякими варіаціями, із публікації в публікацію [20, с. 771–772; 21, с. 17; та ін.], – то ми будемо називати, на відміну від Алексі, такий поділ ступеневим. В такому разі йдеться не про один, як у Алексі, ступеневий аспект, а про три: про ступені виконання правил, ступені виконання принципів і про ступеневий характер відношень між правилами і принципами. Перше і останнє пояснюється тим, що ступеневий і компаративний моменти не у всьому збігаються.

Ми обмежимо свій опис викладеним вище для того, щоб критично, проте не антагоністично до нього поставитися. При цьому поділ Р. Алексі правових норм на правила і принципи можна звести до формули «правила – це норми, які можуть бути або виконані, або не виконані, принципи – це норми, які можуть бути виконані у різному ступені». В такому разі ця формула має не тільки і не стільки якісний, але й ступеневий характер.

2. Вище ми вже згадували поняття ідеального і реального належного, якому Р. Алексі присвятив дві окремі статті, які вийшли у світ після 2000 року: «Ідеальне належне» (2009) [22] та «Ідеальне належне і оптимізація» (2017) [21]. Крім того, важливе значення має поняття ігрового простору, яке докладно висвітлено у статті-додатку «Конституційне право і просте право. Конституційна юрисдикція і спеціалізована юрисдикція» (2002) [23]. Ці поняття мають тісний стосунок для розуміння викладеного вище поділу Робертом Алексі норм на правила і принципи, тому на них потрібно зупинитися докладніше. Формальна система S5 К. І. Льюїса [24, с. 115–121] знову (див. хоч би [4]) нам прийде на допомогу.

Із двох згаданих вище статей про належне остання стаття доповнює і уточнює першу статтю, тому зупинимось саме на ній. Проте перед цим потрібно ввести поняття ігрового простору, яке є ключем для подальшого розуміння.

Так, Р. Алексі розрізняє структурні і епістемічні ігрові простори. Структурний ігровий простір дефінітований через відсутність дефінітивних велень і заборон. Те, що конституція і не велить, і не забороняє, вона полишає на вільний вибір. Отже, в структурний ігровий простір попадає все, що конституція дефінітивно полишає на вільний вибір або залишає вільним. Зі свого боку, епістемічний, або пізнавальний ігровий простір має цілковито інший характер. Він виникає не з меж того, що конституція велить і забороняє, а з меж здатності розпізнати те, що конституція, з одного боку, велить і забороняє, а з іншого – і не велить, і не забороняє, тобто полишає на вільний вибір [23, с. 16]. Зрозуміло, що *mutatis mutandis* це стосується й інших нормативних актів. Ігровий простір – це зворотний бік ідеального належного. Покажемо, що це означає.

Для логічної реконструкції поділу на ідеальне і реальне належне Р. Алексі, на жаль, використовує не

деонтичну інтерпретацію системи S5, а алетично-деонтичну систему *ad hoc*. Так, він аналізує індексну модель двох видів належного. Базисом індексної моделі є, на його думку, розрізнення двох видів деонтичних модальностей. В модальностях першої групи йдеться про ідеальне належне. Їх можна виразити у такий спосіб:

(1) $O_i p$.

У модальностях другої групи йдеться про реальне належне. Вони виражаються так:

(2) $O_r p$. [21, с. 18]

О тут означає «обов'язково» (або, можливо, «велено»), і – ідеально, г – реально, р – це змінна для норми.

Далі Алексі зауважує, що презентовані позначення є базисом для двох правил, які виражають у формальний спосіб те, що є настільки фундаментальним для теорії принципів, що можна говорити про дві «аксіоми теорії принципів». Їх можна сформулювати, за допомогою оператора можливості $\Diamond$, так:

(3) $\Diamond (O_i p \ \& \ O_i \neg p)$

(4) $\neg \Diamond (O_r p \ \& \ O_r \neg p)$. (& означає і, $\neg$ – не)

Формулювання (3), яке Алексі називає «аксіомою 1», говорить, що суперечність норм на ідеальному рівні можлива в тому сенсі, що обидві норми зберігають свою чинність. Формулювання (4), яке він називає «аксіомою 2», говорить, що на реальному рівні суперечність норм не можлива в тому сенсі, що обидві норми зберігають свою чинність. Це робить експліцитним різні структури розв'язання конфліктів, з одного боку, між принципами і, з іншого боку, між правилами. Колізуючі принципи і їхні імплікації в конкретних випадках зберігають свою чинність, навіть якщо вони переважають інший принцип. Це означає, що колізія розв'язується у вимірі ваги, а не у вимірі чинності. На противагу цьому, конфлікт правил розв'язується у вимірі чинності, а саме завдяки тому, що або обидва правила оголошуються цілковито невалідними, або в одне із двох правил включається застереження про виняток, що являє собою парціальне оголошення невалідності. Дуже велике значення має те, що як конфлікт в контексті ідеального належного, так й конфлікт в контексті реального належного є конфліктами норм. Цим Алексі досягає першого проміжного результату. Ідеальне належне і разом з ним принципи існують тоді, коли конфлікти норм існують в контексті ідеального належного, а принципи є необхідними тоді, коли розв'язання цих конфліктів може бути адекватно реконструйоване на базисі першої аксіоми [21, с. 19].

Формули (3) і (4) хоч і адекватно реконструюють хід думки Р. Алексі, проте мають істотний недолік, який витікає із заперечення ним запропонованого К. Гюнтером поділу дискурсів на дискурс обґрунтування і дискурс застосування норми (докладно про це див. [25]). Це веде, зокрема, до того, що теорія принципів Алексі не враховує належним чином різницю між зважуванням правових принципів і залученням моральних принципів у формі зважування до правової системи.

Оскільки в обох випадках йдеться у підсумку про застосовність принципів, то в такому разі можна сказати, що вимір ваги – це вимір, який є частиною виміру юридичної чинності тоді, коли йдеться про зважування двох правових принципів. Він не є, зрозуміло, повною частиною виміру правової чинності тоді, коли йдеться про зважування морального і правового принципів. Саме тоді має значення міркування Алексі про те, що (юридично) чинний моральний принцип – це обґрунтований принцип. Це має особливе значення у процесі набуття юридичної обов'язковості прав людини, моральний характер яких очевидний: «Чинність прав людини як моральних прав залежить від їхньої обґрунтованості, і ні від нічого іншого» [26, с. 402].

Наші зауваження можна адекватно подати за допомогою аплікативної інтерпретації формальної системи

S5 К. І. Льюїса [24, с. 115–121]. Так, можна розрізнити відповідно відкриту і закриту, вільну і зв'язану, продуктивну і репродуктивну застосовність правової норми. Ми віддаємо перевагу терміну «відкрита і закрита застосовність юридично-релевантної норми». При цьому ми опираємося на поняття *open texture* Харта та *hard cases* Дворкіна, тобто відповідно на відкритий характер правових норм і складні випадки їхнього застосування.

Отже, можна говорити про застосовність і незастосовність норми, про відкриту і закриту застосовність тощо. У такому разі відношення між закритою застосовністю, незастосовністю і відкритою застосовністю норми буде контрарним, що дозволяє говорити про аплікативний трикутник. Цей трикутник також унаочнює проблему існування реального і ідеального належного, причому ідеальне належне і відповідний йому ігровий простір Алексі можуть розумітися як запропонована нами відкрита застосовність. Тому такий простір може називатися також відкритим або вільним.

Правила в такому разі – це норми, які є закрито застосовними, а принципи – це відкрито застосовні норми. Отже, ми показали, як формальна система S5 К. І. Льюїса може бути використана для пояснення необхідності модифікації формули Алексі про способи виконання норми.

3. Покажемо, яке значення все це має для розуміння і впровадження експертного стилю в Україні (про витoki проблеми див. [27]). Для належного пояснення скористаємося поняттями дресури і дискурсу, запозичивши термінологію у Г. Родінгена і Хр. Фальке [8, с. 34]. Так, можна сказати, що дресура – це виучування чогось вже відомого, а дискурс – це оригінальне обґрунтування невідомого. Проте, оскільки в обох випадках йдеться про аргументи «за» і «проти», то дискурс, який є полем оперування ними, може розумітися і так, що він включає і дресуру. Саме останнє розуміння і буде використано нами далі. При цьому ми віддаємо перевагу інклюзивному відношенню вимірів чинності і ваги (див. вище п. 2), яке веде до узагальненого поняття застосовності норми.

Традиційно експертний стиль сьогодні у Німеччині – це дресура, а не вільний дискурс. Це пояснюється тим, що зусилля викладачів (див. [1, с. 165]) прикладаються головним чином до навчання студентів аналізувати передусім правила, а не принципи. Саме це визначає ту велику і домінуючу роль, яку має дефініція і субсумція (внутрішнє виправдання рішення) в експертному стилі.

Так, експертний стиль складається із чотирьох кроків: дефініція засновок
субсумція
результат [28].

У висновках, складених в експертному стилі, йдеться переважно про застосування найбільш релевантних у правовій практиці статей із нормативних актів, тобто про застосування правил (приклад можна знайти у [29, с. 272–279]). Аналіз принципів не виключений, проте має маргінальне значення.

Отже, питання про те, як застосовувати принципи в експертному стилі є відкритим як в Німеччині, так і в Україні. Цікаво, що ми навряд чи зможемо знайти докладну згадку про експертний стиль в теорії юридичного дискурсу Р. Алексі, хоча експертний стиль йому не може бути невідомим.

Існує дві теоретичні можливості залучити застосування принципів у формі зважування до експертного стилю. Перший спосіб полягає в тому, що експертний висновок розбивається на дві частини. В одній частині спочатку відбувається зважування принципів, яке закін-

чується, як показує Р. Алексі, формуванням правила для вирішення у сенсі Є. Ерліха [19, с. 33]. Далі правило застосовується так, як це звичайно відбувається, тобто у згадані вище чотири кроки.

Якщо взяти до уваги, що дефініція – це *pars pro toto* внутрішнє виправдання рішення, а зважування принципів – це зовнішнє виправдання (юстифікація (у в.с.)), то чотири кроки експертного стилю можна і потрібно доповнити у такому разі п'ятим кроком, ототожнюючи поняття юстифікації і зовнішнього виправдання. Тоді отримаємо таку покрокову схему експертного стилю:

юстифікація
більший засновок
дефініція
субсумція
результат,

де юстифікація стосується принципів, а більший засновок і дефініція – правил. Більший засновок – це формулювання правової норми, а дефініція – це семантичне правило і/або тлумачення норми. Субсумція – це підведення факту під норму і/або аплікативне коло.

Інший підхід полягає в тому, що застосування правил і принципів об'єднуються якимось чином, а загальною схемою застосування залишається субсумція. В такому разі отримаємо, можливо, таку схему експертного стилю:

більший засновок
юстифікація / дефініція
субсумція
результат.

Однак питання про загальну схему у такому разі є спірним, оскільки субсумція як дедуктивна схема може поступатися місцем в уяві деяких представників теорії юридичної аргументації (наприклад, У. Нойманна [8, с. 41–45]) недедуктивній схемі аргументації С. Тулміна.

Отже, поділ норм на правила і принципи та відповідний йому поділ форм застосування права на субсумцію (внутрішнє виправдання рішення) і зважування (зовнішнє виправдання рішення) може знайти вжиток в експертному стилі або – ширше – в теорії експертної аргументації, ядром якої є такий стиль.

Висновки. У підсумку можна констатувати, що правила і принципи – це субсидіарні елементи нормотворчого базису експертного стилю. Ці елементи є вагомим внеском у побудову юридичної теорії експертної аргументації, надаючи їй дискурсивного забарвлення. В рамках цього можна сформулювати наступні тези:

1. Поділ на правила і принципи у Р. Алексі – це якісний поділ юридично-релевантних норм, в якому правила можуть бути виконані контрадикторно (або ..., або ...), а принципи – можуть бути виконані у різному степені і реалізовані якомога вищою мірою.

2. Правила і принципи можуть бути експліковані не у вимірах чинності і ваги, як це має місце у Р. Алексі, а тільки у вимірі чинності, який включає в себе вимір ваги. Це дозволяє розуміти відношення вимірів чинності і ваги відповідно ексклюзивно чи інклюзивно.

3. Чотири стандартні кроки складання висновку в експертному стилі можуть і повинні бути доповнені п'ятим експліцитним кроком. Тоді загальна схема експертного стилю набуде такого вигляду: юстифікація – більший засновок – дефініція – субсумція – результат. Проте не виключено й імпліцитне залучення юстифікації до експертного стилю.

Подальший розвиток теми полягає в докладній відповіді на питання про те, як належним чином можна застосовувати принципи в експертному стилі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Stuckenberg C.-F. Der juristische Gutachtenstil als cartesische Methode. *Grundlagen und Dogmatik des gesamten Strafrechtssystems*. Berlin, 2013. S.165–186.
2. Максимов С. І. (2016). *Філософія права* Роберта Алексі. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*, 1 (28), С. 89–97.
3. Майданик Р. А. Методика вирішення юридичного казусу в приватному праві Німеччини та України. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2014. Т. 155. С. 52–58.
4. Павлюк А. Г. Основні норми: історія, теорія та експертне значення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. Випуск 5/2025. С. 330–334.
5. Alexy R. Zum Begriff des Rechtsprinzips. Alexy R. *Recht, Vernunft, Diskurs: Studien zur Rechtsphilosophie*. Frankfurt a. M., 1995. S. 177–212.
6. Dworkin R. The Model of Rules. *University of Chicago Law Review* 35 (1967), S. 14–46.
7. Павлюк А. Г. Інтерактивні виміри теорії юридичної аргументації: від презентації на правильність до єдино правильного рішення. *Ерліхівський журнал*. 2024. Вип. 10. С. 40–46.
8. Neumann U. Juristische Argumentationstheorie. Baden-Baden: Nomos, 2023. 230 S.
9. Alexy R. Theorie der juristischen Argumentation. Die Theorie des rationalen Diskurses als Theorie der juristischen Begründung. Frankfurt a. M.: Suhrkamp Taschenbuch Verlag, 1978. 396 S.
10. Alexy R. Theorie der juristischen Argumentation. Die Theorie des rationalen Diskurses als Theorie der juristischen Begründung. 2. Aufl. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1991. 435 S.
11. Alexy R. Theorie der Grundrechte. Baden-Baden, 1985. 548 S.
12. Alexy R. Begriff und Geltung des Rechts. Freiburg: Alber, 1992. 215 S.
13. Alexy R. Mauerschützen. Zum Verhältnis von Recht, Moral und Strafbarkeit. Alexy R. *Elemente einer juristischen Begründungslehre*. Baden-Baden, 2003. S. 469–492.
14. Alexy R. Der Beschluß des Bundesverfassungsgerichts zu den Tötungen an der innerdeutschen Grenze vom 24. Oktober 1996. Hamburg: Joachim Jungius-Gesellschaft der Wissenschaften, 1997. 39 S.
15. Prof. Dr. Dr. h.c. mult. Robert Alexy Schriftenverzeichnis. Stand: November 2021. https://www.uni-kiel.de/fileadmin/user_upload/mandanten/rechtswissenschaftliche-fakultaet/HKI/schriftenverzeichnis-alexey.pdf (дата звернення 30.06.2025).
16. Alexy R. Recht und Richtigkeit. *The reasonable as rational? On legal argumentation and justification; Festschrift for Aulis Aarnio* / ed. by Werner Krawietz. Berlin, 2000. S. 3–19.
17. Alexy R. Zur Struktur der Rechtsprinzipien B. Schilcher/P. Koller/B.-C. Funk (Hg.), *Regeln, Prinzipien und Elemente im System des Rechts*, Wien 2000, S. 31–52.
18. Alexy R. Grundrechtsnorm und Grundrecht. *Rechtstheorie*, Beiheft 13 (2000), S. 101–115.
19. Alexy R. Die logische Analyse juristischer Entscheidungen. Alexy R. *Recht, Vernunft, Diskurs: Studien zur Rechtsphilosophie*. Frankfurt a. M., 1995. S. 13–51.
20. Alexy R. Die Gewichtsformel. *Gedächtnisschrift für Jürgen Sonnenschein: 22. Januar 1938 bis 6. Dezember 2000* / Jickeli, Joachim. Berlin, 2003. S. 771–792.
21. Alexy R. Ideales Sollen und Optimierung. *Rechtsstaatliches Strafrecht: Festschrift für Ulfrid Neumann zum 70. Geburtstag* / Saliger, Frank. Heidelberg, 2017. S. 17–30.
22. Alexy R. Ideales Sollen. *Grundrechte, Prinzipien und Argumentation: Studien zur Rechtstheorie Robert Alexys* / Laura Clérico, Jan-Reinard Sieckmann. Baden-Baden, 2009. S. 21–38.
23. Alexy R. Verfassungsrecht und einfaches Recht – Verfassungsgerichtsbarkeit und Fachgerichtsbarkeit. *Veröffentlichungen der Vereinigung der Deutschen Staatsrechtslehrer*. 2002. Bd. 61. S. 7–33.
24. Feys R. Modal logics. Louvain: Nauwelaerts, 1965. XIV, 219 S.
25. Alexy R. Normenbegründung und Normanwendung. Alexy R. *Recht, Vernunft, Diskurs: Studien zur Rechtsphilosophie*. Frankfurt a. M., 1995. S. 52–70.
26. Alexy R. Die Doppelnatur des Rechts. *Der Staat*. 2011. Bd. 50. 3. S. 389–404.
27. Трутень В. В. Експертний стиль опрацювання цивільної справи: про можливість використання в вітчизняній правовій методології. *Науковий вісник Чернівецького університету*: 36. наук. праць. Вип. 644. *Правознавство*. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. С. 68–70.
28. Escherich T. Der Gutachtenstil. <https://www.jurinsight.de/jura-studium/gutachtenstil> (дата звернення 30.06.2025).
29. Katko P. Bürgerliches Recht: schnell erfaßt. 6., überarb. und aktualisierte Aufl. Berlin: Springer, 2006. 323 S.